

ایران ورجاوند

مجله ایران‌شناسی | سال ۵ | شماره ۱۰ | زمستان ۱۴۰۱ | ۵۰۰۰۰ تومان

- ◆ نام‌جای‌های اشاره شده در پوست‌نوشته‌های اورامان
- ◆ سکه‌های حفاری و تاریخ یونان: نمونه جزیره تاسوس
- ◆ کارکرد کیف دستی کلریتی تمدن هلیل رود با استنتاج اثرات سایشی آن
- ◆ کتیبه‌شناسی و سکه‌شناسی: چند اشاره درباره نام سکه‌ها در متن‌های یونان باستان
- ◆ باستان‌شناسی و سکه‌شناسی در آلبانی: چند اشاره درباره فعالیت پولی از قرن چهارم تا دوم

ایران ورجاوند

ایران ورجاوند زنده است

فصلنامه ایران شناسی

| سال ۵ | شماره ۱۰ | زمستان ۱۴۰۱ | ۷۲ صفحه |
| شماره ثبت مجله: ۸۰۶۸۸ | شماره ثبت نشان: ۲۹۶۲۹۸ |
| صاحب امتیاز و مدیر و سردبیر: دکتر شاهین آریامنش |
| مدیر داخلی: هوشنگ رستمی |

نشان مجله ایران ورجاوند برگرفته از گچبری ساسانی یافت شده از تیسفون عراق مربوط به دوره ساسانی است. داستان این گچبری به سال‌ها پیش بازمی‌گردد هنگامی که اسکار رویتز باستان‌شناس آلمانی همراه گروهش در سال ۱۹۲۹ میلادی در تیسفون در محدوده ساختمان بزرگی با نام معارید در حدود ۳ کیلومتری تاق کسری و ۱/۷۵ کیلومتری شمال دهکده سلمان پاک به کاوش‌های باستان‌شناسی پرداخت که در این کاوش‌ها از محلی که سپس تر خانه معارید ۶ نام گرفت شماری صفحه‌های گچبری گرد به دست آورد که در میان آنها صفحه‌گردی با دو بال گشوده شده از روبه‌رو وجود داشت که این دو بال، نشانی به شکل هلال ماه را دربر گرفته‌اند. این گچبری در موزه برلین آلمان نگهداری می‌شود.

تصویر جلد: شی‌ای از سنگ صابون یافت شده از کنار صندل جیرفت

www.iranvarjavand.ir

Iranvarjavand@hotmail.com

۰۹۳۹۵۹۶۹۴۶۶

چاپخانه: ایران کهن

همه حقوق این اثر برای ایران ورجاوند محفوظ است.
تکثیر، انتشار، چاپ و بازنویسی این اثر یا بخشی از آن به هر شیوه همچون رونوشت، انتشار الکترونیکی، ضبط و ذخیره روی سی دی و چیزهایی از این دست بدون موافقت کتبی و قبلی مجله ایران ورجاوند ممنوع است و متخلفان بر پایه قانون «حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» تحت پیگرد قرار خواهند گرفت.

| با همکاری گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن |

”سیاهه“

مقاله

کارکرد کیف دستی کلریتی تمدن هلیل رود با استنتاج اثرات سایشی آن ا ماسیمو ویداله، روبرتو میکلی،
ترجمه امیررضا خیرخواه

۵

نام‌جای‌های اشاره شده در پوست‌نوشته‌های اورامان ا سی. جی. ادموندز، ترجمه نوذر حیدری

۲۳

انیران / سکه‌شناسی

کتیبه‌شناسی و سکه‌شناسی: چند اشاره درباره نام سکه‌ها در متن‌های یونان باستان ا هلن نیکلت - پییر،
ترجمه نیلوفر رضایی نراقی

۳۹

باستان‌شناسی و سکه‌شناسی در آلبانی: چند اشاره درباره فعالیت پولی از قرن چهارم تا دوم ا
اش. جونجکاژ، ترجمه نیلوفر رضایی نراقی

۴۷

سکه‌های حفاری و تاریخ یونان: نمونه جزیره تاسوس ا او. پیکار، ترجمه نیلوفر رضایی نراقی

۵۷

مقاله

انیران

سکه‌شناسی

باستان‌شناسی و سکه‌شناسی در آلبانی:
چند اشاره دربارهٔ فعالیت پولی از قرن چهارم تا دوم پیش از میلاد^۱

اش. جونجکاژ

ترجمهٔ نیلوفر رضایی نراقی

دانشجوی دکتری باستان‌شناسی دانشگاه سوربن

UMR7041-ArScAn-VEPMO

باستان‌شناسی یکی از شاخه‌های خیلی جدید در علوم تاریخی آلبانی است. این شاخه علمی بعد از جنگ جهانی دوم به وجود آمد و از آن زمان به سرعت به رشد خود ادامه داد. باستان‌شناسی آلبانی مانند یک بخش وابسته به تاریخ نبوده بلکه بصورت یک علم شکل گرفته است. ویژگی کار باستان‌شناسان تلاش‌های جدی برای تحقیق عمیق بر مشکلات مهم علمی و ملی در تاریخ گذشته کشور است که از آموزش قوم ایلیر (Illyrie) تا آموزش ملیت آلبانی را در برمی گیرد. باستان‌شناسی کشور با تحقیقات در زمینه‌های جدید گسترش پیدا کرده، مانند کتیبه‌شناسی و سکه‌شناسی و روابط موفقیت‌آمیزی با دیگر شاخه‌های علمی مانند مردم‌شناسی، تاریخ هنر، موضع‌نگاری و تاریخ زبان برقرار کرده است. بالا رفتن سطح کیفیت و کمیت در تمام فعالیت‌ها با افزایش چاپ دوره‌ای و جلدی همایش‌ها و جلسه‌های علمی تحقق یافته است.^۲

---

^۱ این مقاله ترجمه‌ای است از:

Gjongecaj, S. (2017), "Archeologie et numismatique en Albanie: remarques sur l'activite monetaire au IV-II siecle", in K.A. Sheedy and Ch. Papageorgiadou-Banis (eds.), *Numismatic Archaeology, Archaeological Numismatics: Proceedings of an International Conference Held to Honour Dr. Mando Oeconomides in Athens 1995*, pp. 130-140.

^۲ A. Buda, "Les Illyriens du Sud un probleme de Fhistoriographie", *Iliria* 4 (1976) 39-53.

با نتایج مفیدی که از تحقیقات و بررسی‌ها به‌دست آمده، به لطف معرفی و تحلیل نکات گردآوری شده هنگام حفاری‌های باستان‌شناسی، تفکر باستان‌شناسی آلبانی از یک اولویت سودبرده و در مجامع علمی در زمینه ایلیری‌شناسی و تاریخ آلبانیان باستان شناخته شده است. باستان‌شناسی آلبانی یک عامل شناخته شده و مورد قبول در سطح بین‌المللی شده است. در فعالیت تحقیقات علمی، به‌جز تحقیقات پیش از تاریخ و قرون وسطی آلبانی، تحقیقات تاریخ باستان آلبانی مناسب جایگاه خاصی است. بجاست در اینجا به حفاری‌های چند ساله در چندین شهر ایلیری اشاره کنیم مانند بوترینتو (Butrinto)، آنتیگونتا (Antigonea)، سوکا آیتویت (Cuka e AĴtojt)، دیمال (Dimal)، بس سلسا (Bas Selca)، بیلیس (Bylis)، لسیس (Lisis)، زیگوردش (Zgerdesh)، زیبری (Xibri)، ایرماژ (Irmaj) و غیره.^۱ یافته‌های این محوطه‌ها جنبه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مردمان ایلیری را نسبت به تحت نفوذ بودن (برده‌داری) روشن کردند. توجه خاصی به منشاء شکل‌گیری شهر ایلیری، به مراحل مختلف توسعه‌اش، به ویژگی‌ها و روابطش با دنیای باستان مدیترانه داده شده است.^۲ غیر از تزینات، سلاح و مصالح ساخت‌وساز^۳، در عملیات حفاری شهرهای ایلیری و مستعمرات ساحلی، دیرراکیون (Dyrrachion)، آپولونیا (Apollonia) و اوریکوس (Orikos) و همچنین یافته‌های تصادفی به جمع‌آوری یک مجموعه بسیار گرانبها سکه کمک کردند. این مسئله منشاء به‌وجود آمدن کابینه سکه‌شناسی شده که یک مجموعه غنی از سکه را نگهداری می‌کند، این مکان نه تنها از نظر تعداد سکه بلکه از نظر گوناگونی سکه‌های صادر شده نیز خود را متمایز می‌کند. به‌غیر از بررسی بر صدور سکه‌های شهرها، قلمروها و گروه‌های ایلیری، به بررسی صدور سکه در دیرراکیون و آپولونیا نیز پرداخته می‌شود.^۴

^۱ S. Islami, "Naissance et developpement de la vie urbaine en Illyrie", *Iliria* 2 (1972) 7-23.

^۲ A. Mano, "Le commerce et les arteres commerciales en Illyrie du Sud", *Posebna izdanja, Knjiga* 24, 165-173.

^۳ A. Mano, "Problemi della colonizzazione ellenica neirilliria meridionale", in *Modes de contacts et processus de transformation dans les societes anciennes. Actes du Colloque de Cor tone*, 1981, Pisa (Rome 1983) 227-238

^۴ H. Ceka, *Questions de numismatique illyrienne* (Tirana 1972).

شکل ۱. نقشه آلبانی (نقشه آلبانی در دوران کلاسیک و هلنی)

هدف این بحث، آشکار کردن فعالیت پولی کارگاه‌های مهم محلی و به دست آوردن چند نتیجه است، البته تا آنجا که بررسی یک‌جانبه این امکان را داده، چهارچوب بحث با توضیح کلی گردش پول در جنوب ایلیری کامل می‌شود. خوشبختانه، امروز شرایط تغییر کرده است و به لطف کشف چندین گنجینه پولی و چاپ آنها با روش علمی، همچنین به کمک بررسی‌های مشخص بر صدور سکه بعضی از کارگاه‌ها این امکان وجود دارد تا تاریخ گردش سکه در دوره‌ای بین قرن چهارم تا آخر قرن دوم پم را بازسازی کرد. اولین دوره، حدود نیمه قرن چهارم تا نیمه قرن سوم پم قرار می‌گیرد. این دوره مصادف است با اوایل فعالیت پولی مستعمره‌های یونانی دیرراکیون و آپولونیا. سکه‌های ضرب

شده در این کارگاه‌ها قبل از هر چیز وضعیت گسترش اقتصادی آنها را در مراحل مختلف عمرشان روشن می‌کند. این دو شهر اطلاعات مهمی دربارهٔ ارتباطات تجاری دیرراکیون و آپولونیا با دیگر مناطق ایلیری و مردمان بالکان و مدیترانه، و شدت این ارتباطات اقتصادی در دوره‌های متفاوت به ما می‌دهد. بازار تجاری آپولونیا و دیرراکیون و مناطق ایلیری اطراف در اوایل تحت تسلط استاتر سبک کورنت (Corinthe) دیرراکیون و آپولونیا بوده است (سبک پگاس/چهره آتنا (Pegas/Athena) با کلاهخود مدل کورنت و نام مختصر $\Delta Y P$ و $\Delta Y P P A X I N \Omega N$ و $\Delta Y P$). ضرب آنها می‌بایست در زمان لشکرکشی تیمولئون (Timoleon) در سال ۳۴۴ شروع شده باشد. برای انتخاب نماد سبک‌ها، کارگاه دیرراکون وابسته به سنت موروثی کورنت بوده و استاترها را با نماد اشخاص معروف مانند پگاس و آتنا سازوبرگ می‌داده است. دومین استاترهای غیروابسته ضرب شده توسط دیرراکیون و آپولونیا با وزن یکسان، دارای نماد گاو در حال شیر دادن به گوساله‌اش و نقش گلدار است همانند استاترهای ضربی کارگاه کورسیر (Corcyre)، با منطقه‌ای که نه تنها همبستگی فAMILI داشته بلکه مسئله منفعت اقتصادی هم بوده است، موضوعی که باعث می‌شود تا دو طرف به همکاری در زمینه اقتصادی ادامه بدهند.^۲ استاترهای نقره غیروابسته دیرراکیون، اوایل فقط اولین حرف شهر Δ را داشتند درحالی‌که بعداً، حدود اواخر قرن چهارم زمانی که روابط تجاری با تعداد بیشتری از مناطق دنیای باستان شروع می‌شود و اینکه این سکه به‌خوبی در بازار تجاری باستان گردش پیدا می‌کند، روی برگردان سکه نام مختصر $\Delta Y P$ ظاهر می‌شود. نام مختصر معمولاً با یک گرز، سلاح هراکلس (Héracles) پایه‌گذار شهر همراه بوده است. این سکه‌ها به مقدار زیادی ضرب شده‌اند و طرح‌های گوناگونی از نقش‌های نمادین روی برگردان آنها وجود دارد. این استاترهای قدیمی‌تر نقره ضرب شده در کارگاه‌های دیرراکیون و آپولونیا مانند سکه‌های کورسیر سیستم پولی اژین (Egine) را دنبال می‌کنند. وزن عادی آنها بین $10/40$ و $11/40$ گرم متغیر است. استاترهای آپولونیا از نظر سبک‌شناسی فرق چشمگیری نسبت به استاترهای سبک دیرراکیون ندارند، تنها علامتی که اجازه می‌دهد آنها را از هم متمایز کرد نام مختصر $\Delta Y P$ یا $\Delta Y P P A X I N \Omega N$ و محل گرز نماد هراکلس با کمان نماد آپولون است. تیریدراخیم آپولونیا نسبت به دیرراکیون خیلی نادرتر هستند و گوناگونی چندانی ندارند. شهر آپولونیا، در تمام مدتی که آزاد بوده روابط خود را با دیرراکیون نگه داشته، روابطی که طی قرون اول شکل‌گیری این دو شهر از نوع وابستگی اقتصادی و سیاسی بوده است. شباهت زیاد سبکی بین

¹ C.M. Kraay, *Archaic and Classical Greek Coinage* (London 1976) 126-129.

² A. Maier, "Die Silberprägung von Apollonia und Dyrrachion" *Numismatische Zeitschrift* 1 (1908) 1-33, voir surtout H. Ceka, *Probleme te Numismatikes Hire* (Tirana 1968) با کاتالوگی از سکه

این سکه‌ها این باور را به وجود می‌آورد که استاترهای آپولونیا و دیرراکیون توسط یک اوستا شکل داده شده‌اند. صدور محدود استاترهای آپولونیا نسبت به دیرراکیون به این گونه توضیح داده می‌شود که استاتر آپولونیا در وضعیت رقابت با دیرراکیون نبوده و در نتیجه کارگاه آپولونیا خیلی زود به صدور سکه‌هایش خاتمه می‌بخشد. همچنان دربارهٔ ابتدای صدور استاترهای این دو شهر بحث و گفت‌وگو هست. سکا (Ceka)، مسئول بررسی تاریخ آنها بین سال‌های ۴۳۰ - ۳۵۰ بوده، مطمئن است که این تاریخ‌ها خیلی زیاد در نظر گرفته شده‌اند. تنها گنجینه‌ای که می‌تواند تاریخ آنها را روشن کند، گنجینه کرشپان (Kreshpan) واقع در ۳۰ کیلومتری جنوب شرقی آپولونیا است. این گنجینه شامل ۲۶۰ سکه نقره به‌ویژه استاتر، دراخم و دراخم سبک کورنت (کورسیر ۱۸ استاتر، ۸ دراخم، دیرراکیون ۹۱ استاتر، ۴۹ دراخم، آپولونیا یک استاتر و شاه مُنونئوس (Monounios) ۳۹ استاتر)^۱ است. در کل، اولین جایگاه به گنجینه دیرراکیون با ۶۸٪، بعد مُنونئوس با ۱۸٪ و کورسیر با ۱۲٪/۶٪ تعلق می‌گیرد.

این گنجینه در نوع خود بی‌نظیر است زیرا شامل استاترهای ضرب‌شده توسط شاه ایلیری مُنونئوس (ذکر شده توسط تِروگو پِرو (Trogu Prol 24) و استاترهای ضربی هم‌نماد و هم‌وزن با سکه‌های دیرراکیون است. اختلافشان فقط در به‌کارگیری نام مختصر شهر است (ΒΑΣΙΛΕΩΣ) (MONOYNIOY).

تحلیلات نوع‌شناسی و سبک‌شناسی صدور این کارگاه‌ها و تحلیل تاریخی این گنجینه، فرضیه مربوط به تاریخ ابتدای صدور استاترهای دیرراکیون و آپولونیا را رد می‌کنند. حضور سکه‌های شاه مُنونئوس، با دوره حکمرانی بین سال‌های ۲۹۰-۲۷۰ پم بسیار معنی‌دار است. به‌سختی می‌توان باور کرد که استاترهای دیرراکیون و آپولونیا فراتر از قرن چهارم پم، خیلی دقیق‌تر بعد از ضرب سکه سبک کورنت پگاس - آتنا ضرب شده باشند. در گنجینه کرشپان هیچ سکه دراخم آپولونیا و دیرراکیون وجود ندارد. به نظر می‌آید که حدود ربع اول قرن سوم، کارگاه‌های این دو شهر دراخم را با همان نماد استاتر ضرب کرده باشد. تحولات عمیق در ساختار اقتصادی و اجتماعی ایلیری جنوبی در ادامه ایجاد یک آینده‌نگری برای چرخش و پخش سکه می‌کند و باعث می‌شود تا آپولونیا و دیرراکیون

¹ B.V. Head, *Catalogue of Greek Coins. Corinth, Colonies of Corinth, etc.* (London 1989), A. Maier, art. cit., 12; H. Ceka, *Probleme te Numismatikes Hire* (Tirana 1968) 15-19; SNG Evelpidis (Louvain-Belgique 1975) pi. CXLVII.

² N. Ceka, "Die Personalichkeit des illyrischen Konigs Monounius auf de Basis von archaologischen Daten", *Iliria* 2 (1989) 41-46;

درخواست بازار تجاری و سکه یگانه با ارزش پایین را در نظر بگیرند. بدین ترتیب، درآخم نقره و دمی درآخم با نماد یکسان ظاهر می‌شوند.

درآخم‌های دیرراکیون و آپولونیا با استاترها و درآخم‌های هم دوره کورسیر فرق دارند. این درآخم‌ها دارای نماد یکسان بر هر دو طرف سکه، نام‌های قاضیان، کارمندان دولتی مسئول صدور درآخم و کنترل هر نوع فعالیت پولی است. یکسان بودن نوع و سبک و وزن درآخم‌های آپولونیا و دیرراکیون این تصور را ایجاد می‌کند که یک همکاری پولی در اوایل فعالیت این شهرها ایجاد شده که مرتبط با صدور استاترها و درآخم‌های نقره است. به لطف این همکاری درآخم‌های آپولونیا با درآخم‌های دیرراکیون تا دورترین نقاط بالکان رفته‌اند. با وجود این، در مناطق ایلیری مانند دیگر مناطق بالکان شمالی، درآخم‌های آپولونیا نسبت به دیرراکیون محدودترند، این خود نشانی است از برتری دیرراکیون در روابط تجاری‌اش با دیگر مناطق و برتری قدرت اقتصادی‌اش نسبت به آپولونیا^۱. تاکنون، ۴۴۰

صدور درآخم دیرراکیون و فقط ۱۳۰ صدور آپولونیا شناخته شده‌اند، نسبت ۳/۵ به ۲/۱

صدور سکه‌های نقره، همان‌طور برای استاتر که برای درآخم، دیرراکیون از نظر کمیت نسبت به آپولونیا برتری داشته است.^۳ آپولونیا در سکه‌های مفرغی با نام آپولونیا که به صورت کامل نوشته شده (ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ) یا (ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΑΝ) با دیرراکیون برابری می‌کند. سری سکه‌های مفرغی آپولونیا و دیرراکیون از اواخر قرن چهارم شروع می‌شوند.^۴ موازی با گردش درآخم‌های کارگاه دیرراکیون با کارگاه آپولونیا، برای پاسخگویی به درخواست بازار داخلی هر دو ضرب سکه مفرغی را شدت می‌بخشند. صدور سکه مفرغی در شرایطی که روابط تجاری با دنیای هلنی در جایی که صدور سکه مفرغی در آن از قبل شروع شده و نیز با مراکز ایلیری اطراف آنها به صورت یک ضرورت درمی‌آید.

^۱ B. Mitrea, "Monodele oraserol Dyrrachium si Apolonia in Moldavia", *Studi si Cercetari de Numismatica* 2(1958) 27-90, "Alte drachme din Dyrrachion descoperite in Moldave si Drumu Ler de Patrundere la est de Carpati. Tezaurul de la Grogesti", *Studi si Cercetari de Numismatica* (1991) 21-37. G.Poenaru-Bordea, "Circulation de monnaies d'Apollonie et de Dyrrachion en Dacie preromaine et dans la region du has Danube", in *L'Adriatico tra Mediterraneo et penisula balcanica nell' antichita*, Tarente (1983) 221. M. Torbagyi, "Tresor de monnaies de Dyrrachion, d'une localite inconnue de Hongrie", *Numismatica Kozlony* 88-89 (1989-1990) 3-12.

^۲H. Ceka, *Questions de numismatique illyrienne* (Tirana 1972).

^۳ B. Mitrea, Monodele oraserol Dyrrachium si apolonia in Moldavia, *Studi si Cercetari de Numismatica* 2 (1958) 93

به یک گنج از ۸۰۰ درآخم دیرراکیون و یک آپولونیا اشاره می‌کند.

^۴ O. Picard, Sh. Gjonjecaj "Remarques sur la politique monetaire d'Apollonia au Hie siecle", a paraitre dans *Iliria* 2 (1996).

کارگاه دیرراکیون ۹ مدل سکه مفرغی ضرب کرده است بین آنها اصلی‌ترین هراکلس - سلاح‌هایش، زئوس (Zeus) - سه پایه، هلیوس (Hélios) - کمان قایق [منظور جلوی قایق است] بوده‌اند. نام قاضیان که روی یک‌سری دراخم خوانده می‌شوند با نام‌های روی برگردان سکه‌های مفرغی دیرراکیون یکی هستند. این بدین معناست که تمام سکه‌های مفرغی با نام قاضیان همزمان با دراخم‌ها ضرب شده‌اند. درحالی‌که از دیرراکیون فقط ۹ مدل مختلف سکه مفرغی می‌شناسیم از آپولونیا تقریباً دو برابر و حتی بیشتر از این رقم داریم به طوری که صدور این سکه‌ها از دیرراکیون جلو زده است. این اختلاف فاحش فقط با توضیح توسعه نابرابر اقتصادی و اجتماعی مناطق داخلی این دو شهر امکان‌پذیر است.

در بین اکثریت اقوام ایلیری در مناطق داخلی کشور در اطراف دیرراکیون و مناطق دور افتاده طی قرن چهارم و سوم، روابط تجاری با تبادل اجناس انجام می‌شده است، به طوری که مراکز مهم اقتصادی این مناطق در مرحله توسعه نارس مدل شهری به سر می‌بردند. در چنین وضعیتی، آنها فقط سکه نقره را در تبادل قبول می‌کردند. پس کارگاه دیرراکیون مجبور بوده که صدور سکه مفرغی را محدود کند و از آن برای کاربرد داخلی شهر و برای تجارت با مناطق جنوب شکومبین (Shkumbin) استفاده کند در جاهایی که به خاطر فعالیت یک‌سری کارگاه‌های مقتدر دیگر، با آپولونیا در رأس آنها، سکه‌های مفرغی دیرراکیون نمی‌توانسته ادعای ورود به بازار آنها را داشته باشد. در جنوب رودخانه شکومبین، از ابتدای دوره هلنی، برای مناطق اطراف آپولونیا شرایط توسعه تجارت جزیی و در نتیجه وارد کردن سکه مفرغی در بازار ایجاد می‌شود. در این حوزه یک‌سری شهرهای شکوفا مانند اوریکوم (Orikum)، بیلیس (Bylis)، آمانتیا (Amantia) و آلمپس (Olympas) در قرن سوم کارگاه‌های غیر وابسته ضرب سکه تأسیس می‌کنند.^۱ با شروع فعالیت پولی کارگاه‌های شهرهای ایلیری (نیمه قرن سوم پم) یک دوره جدید آغاز می‌شود که تا آخر قرن دوم پم ادامه دارد. برای جان بخشیدن به بعضی کارگاه‌های ضرب سکه، کارگاه آپولونیا چون مرکز اقتصادی قوی‌تر منطقه بوده، روی گردش مقدار بسیار زیادی از سکه‌های مفرغی نسبت به دیرراکیون و حتی بیشتر از دولت اپیر (Epire) سرمایه‌گذاری می‌کند. دوران بین نیمه قرن دوم پم تا آخر همین قرن می‌تواند به‌عنوان اوج توسعه سکه‌شناسی در ایلیری جنوبی در نظر گرفته شود. علاوه بر دراخم‌های نقره و سکه‌های مفرغی آپولونیا و دیرراکیون، سکه‌های مفرغی ضربی شهرهای ایلیری هم گردش داشته‌اند. فعالیت پولی این شهرها

¹ H. Ceka, *Questions de numismatique illyrienne* (Tirana 1972), Sh. Gjonjecaj, "Le monnayage d'Amantia", *Iliria* 7-8(1978); C. Patsch, *Das Sandschak rat in Albanien* (Viene 1904) col 113-114

یک جدول از سکه‌های بیلیس داده است.

واقع در حوزه وژوسا (Vjosa)، در خایج ولورا (Vlora) مانند آمانتیا، المپس و اوریکوم شروع می‌شود. بیشتر به سمت شمال، شهرهای اسکودرا (Skodra) و لیس^۱ هستند در صورتی که به سمت جنوب سکه اپیر^۲ نقش مهمی را ایفا می‌کند.

بیشترین تعداد سکه‌های شهرهای ایلیری مانند سبک سکه‌های مفرغی آپولونیا و دیرراکیون است. در این گروه شهر، اوریکوم خود را متمایز می‌کند چون تماماً دنباله‌رو نظام پولی آپولونیا است. درحالی‌که آمانتیا، بلیس و المپس تحت تأثیر اپیر و آپولونیا هستند. در کارگاه ضرب سکه اسکودرا تأثیر دیرراکیون حس می‌شود. جدای از این تأثیرات، خودمختاری شهرهای ایلیری مشخص است نه تنها در کاربرد عنوان غیر وابسته بلکه در کاربرد نمادها (مانند نماد مار، کلاهخود ایلیری، مشعل^۳) نیز دیده می‌شود.

سه گنجینه سکه مفرغی در آپولونیا و مناطق اطرافش کشف شده که به این دوره مربوط می‌شوند، این مسئله قدرت گردش سکه‌های مفرغی آپولونیا را تأیید می‌کند. گنجینه آپولونیا سال ۱۹۶۴ متشکل از ۱۱۵۸ سکه است: ۹۸۱ سکه متوسط مفرغی از آپولونیا آپولون - ابلیسک (Apollon - Obelisque)، ۱۶۳ سکه بزرگ مفرغی آرتیمیس - سه پایه (Lis)، یک عدد دیونیوس - شاخ نعمت (Dionysos-corne d'abondance)، ۲ سکه آتشدان - نیمفایون - چنگ (Autel/Nymphaion)، ۳ سکه آتنا - صاعقه (foudre-Athena). به غیر از سکه‌های ضربی در کارگاه‌های آپولونیا، در این گنجینه سکه‌های آمبراسی (Ambracie) (۲ سکه) و اوریک (Orik) (۹ سکه) نیز وجود دارند. گنجینه دیگر که آن هم در آپولونیا در سال ۱۹۷۷ کشف شده شامل ۱۰۲ سکه است که همگی ضرب آپولونیا هستند، از آنها ۲۴ سکه بزرگ مفرغی آرتیمیس - سه پایه (Artemis-Tréped)، ۶۷ سکه مفرغی متوسط آپولون - ابلیسک و ۱۱ سکه دیونیوس - شاخ نعمت است. سومین گنجینه در ساکران (Cakran) واقع در چند کیلومتری آپولونیا کشف شد. این یکی شامل ۲۳۵۲ سکه است که ۲۳۴۰ عدد آن سکه ضربی کارگاه آپولونیا هستند (۱۶۳۰ سکه سبک آپولون - ابلیسک، ۵۴۹ آرتیمیس - سه پایه، ۱۶۰ دیونیوس - شاخ نعمت، یک سکه آتشدان - نیمفایون). در بین سکه‌های ضرب شده خارج از این کارگاه، یک سکه کوئون اپیرویی (Koinon Epirote) به سبک آرتیمیس - سر نیزه، ۹

¹ S. Islami, "Le monnayage de Skodra, Lissus et Genthios", *Iliria* 2 (1972) 396-399.

² P.R. Franke, *Die antiken Munzen von Epirus* (Wiesbaden 1961); Sh. Gjongecaj, "La circulation des monnaies de l'Épire dans les centres illyriens", in *L'Illyrie meridionale et l'Épire days l'antiquité, Actes du Colloque International de Clermont-Ferrand, 22-25 octobre 1986* (1987) 223-226

³ H.Ceka, "Apropos de certaines questions de l'histoire illyriens a la lumiere des donnees numismatiques", *Iliria* 6 (1976) 289-293.

سکه اوریک آپولون - ابلیسک، یک سکه دیرراکیون به سبک هلیوس - کمان قایق و یک سکه اسکوتوسا (Scotoussa) (تسالی (Thessalie)^۱) وجود دارند.

در این گنجینه سکه ضربی از آمانتیا، بیلیس و المپس که خیلی از آپولونیا دور نیستند وجود ندارد. دلیل این «نبود» این است که اساساً این شهرها برای بازار داخلی خود سکه ضرب می‌کردند.^۲ وضعیت در مناطق داخلی دیرراکیون فرق می‌کند چون فقط یک گنجینه یافت شده است و این خود بسیار معنی‌دار است. این گنجینه در لیشان (Lleshan) واقع در نزدیکی الباسان (Elbasan) جایی که نفوذ دیرراکیون بسیار بوده، کشف شده است. گنجینه شامل ۲۷۵۸ سکه که از آن ۲۷۰۰ سکه مفرغی ضربی دیرراکیون به سبک ژئوس - سه پایه با اسم قاضی است. همچنین در این مجموعه، درآخم‌های دیرراکیون و آپولونیا نیز وجود دارند: از آپولونیا، ۱۰ درآخم و یک و نیم درآخم، از دیرراکیون ۲ درآخم و ۴ نیم درآخم. این سکه‌ها خیلی فرسوده‌اند و چندتایی از آنها اکسیده است. یک دنیر (denier) رومی هم در این گنجینه هست که تاریخ آن توسط کراوفورد (Crawford) ۶۱ پم برآورد شده (ضرب شده در روم توسط، M.PISOMFFRUGI (Craw.418)). باید اشاره کرد که هیچ سکه مفرغی آپولونیا در این گنجینه نیست. درآخم‌ها مربوط به سومین دوره ضربشان است یعنی بعد از سال ۱۶۸ پم در اینجا منظور ما تحلیل جزئیات گنجینه‌ها نیست زیرا بررسی بر مضمون آن همچنان ادامه دارد و امیدواریم اطلاعات تازه‌ای درباره تاریخ ضرب سکه مفرغی به‌دست بیاوریم. باوجوداین، تأثیر چرخش سکه دیرراکیون و آپولونیا را در مناطق ایلیری جنوبی باید روشن کرد. در شمال شکومبین، سکه دیرراکیون نقش مهمی داشته، نفوذ بالای اقتصادی این شهر در چرخش زیاد این سکه‌ها حس می‌شود. شهر ایلیری اسکودرا، چهره ژئوس - سه پایه را در اولین سکه خود نقش می‌کند. این سکه هم‌وزن و هم‌اندازه با سکه‌های دیرراکیون است. در صورتی که در جنوب شکومبین، نفوذ آپولونیا بیشتر است بدین معنی که نه تنها در گنجینه‌های ذکر شده حضور دارد بلکه در یافته‌های سکه‌ای هنگام حفاری‌های مراکز ایلیری در جنوب شکومبین هم دیده می‌شود. گنجینه‌ها به‌صورت خیلی واضح تأیید می‌کنند که آپولونیا و دیرراکیون سیاست ضرب سکه مفرغی کاملاً متفاوت با شهرهای دیگر داشته‌اند که موازی با ضرب سکه نقره پیش می‌رفته است. در چرخش سکه در ایلیری اولین مکان به سکه‌های محلی تعلق می‌گیرد به‌ویژه سکه‌های دیرراکیون و آپولونیا. درحالی‌که

^۱ چاپ کامل این گنجینه‌ها در حال آماده‌سازی توسط O. Picard et Sh. Gjongecaj

^۲ Sh. Gjongecaj, "Le circulation de monnaies etrangeres a l'Illyrie du Sud au cours des siecles VI-I av. J. Ch", *Iliria* 1 (1986).

سکه‌های ضربی شهرهای ایلیری آمانتیا، بیلیس، اولمپس، اوریکوس، اسکودرا و لیسوس ویژگی محلی خود را بیشتر حفظ کرده‌اند.

در این تحلیل مختصر نباید سکه‌های اپیر را فراموش کرد، به خصوص سکه کوآنون (Koinon) که منطقه چرخش آن محدود به اپیر و شهرهای نزدیک به این منطقه می‌شود مانند آمانتیا و المپس^۱. به سمت شمال تا البسن (Elbasan) و به سمت شرق تا کامنیسای کرسا (Kamenica de Korca) مواردی هستند که در آنجا این نوع سکه یافت می‌شود.

آزمایش بر مواد سکه نشان می‌دهد که در روابط اقتصادی بین شهرهای ایلیری حوزه واژسای اپیر (Epire) بیشتر سکه‌های مفرغی استفاده می‌کردند، به‌ویژه سبک زئوس - صاعقه، آرمیس - نیزه، دیان - سه پایه درحالی‌که با آپولونیا سکه نقره زئوس - عقاب به‌کار می‌رفته است. از حفاری‌های شهر اپیری آنتیگونه (Antigoné)، ۶۵۰ سکه از خاک بیرون آورده شدند که حدود ۵۰۰ سکه مربوط به دوره کوآنون اپیری می‌شود و تعداد کمی از آپولونیا و شهرهای ایلیری در همسایگی آمانتیا، بیلیس و اوریکوس. این نشان می‌دهد که آپولونیا نفوذی در این منطقه نداشته است.^۲

در این بحث به چرخش سکه‌های خارجی رسیدگی نشده است، این موضوع در یک بررسی جداگانه در مجله ایلیریا، شماره اول، سال ۱۹۸۶ پر داخته شده است (Iliria 1, 1986).

نتیجه این است که سکه خارجی هیچ وقت موفق نشده جوابگوی تمام نیازهای باشد که تبادل با مراکز شهری ایلیری دیکته می‌کردند و نتوانسته نقش مهمی مانند سکه‌های محلی ایفا کند، به‌ویژه در قرن سوم و آخر قرن دوم پم، با انتساع پولی در خارج از مرزهای ایلیری مشخص می‌شود. از قرن سوم تا آخر قرن دوم پم دوره‌ای محسوب می‌شود که بیشترین گردش سکه در آن شکل گرفته است و این بیانی است از توسعه گسترده در زندگی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در تمام منطقه ایلیری جنوبی.

¹ B. Dautaj, "La forteresse de Mavrove et son identification avec la cite illyrienne Olympe", *Iliria* 1 (1981) 57-91.

² Dh. Budina, "Antigonee d'Epire", *Iliria* 6 (1976) 327-346.

“Contents”

Article

- The Function of a Chlorite Hand-Bag of the Halil Rud Civilization as Inferred from Its Wear Traces** | M. Vidale & R. Micheli, Persian translated by Amirreza Kheyrikhah 5
- The Place Names of the Avroman Parchments** | C. J. Edmonds, Persian translated by Nowzar Heydari 23

Numismatics

- Epigraphie et numismatique: quelques remarques sur les noms de monnaies dans les inscriptions grecques archaïques** | H. Nicolet-Pierre, Persian translated by Niloofar Rezaei Naraghi 39
- Archeologie et numismatique en Albanie: remarques sur l'activite monetaire au IV-II siecle** | S. Gjongecaj, Persian translated by Niloofar Rezaei Naraghi 47
- Monnaies de fouilles et histoire grecque: l'exemple de Thasos** | O. Picard, Persian translated by Niloofar Rezaei Naraghi 57

ایران ورجاوند

○ ○ ○ ○ ○
| Iran-e Varjavand (Glorious Persia) |
| Persian Journal Of Iranain Studies |
| Vol. 5, No. 10, Winter 2023 |

Concessionaire, Manager in Charge
and Editor-in-chief:
| Dr Shahin Aryamanesh |
Managing Editor: **Houshang Rostami**

 Tehran, Iran, Post box: 14515-569
 www.iranvarjavand.ir
 Iranvarjavand@hotmail.com
 +98 9395969466

A stone weight from Jiroft (mid-third millennium B.C.) offers a variation on a common Bronze Age theme of a mythical hero taming fierce animals. National Museum of Iran.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing, from the publisher.

With Contributions by
| Tisaphemes Archaeological Research Group |

Persian Journal of Iranian Studies / Vol. 5 / No. 10 / Winter 2023

ایران
ورجاوند

Iran-e Varjavand
(Glorious Persia)

- ◆ The Place Names of the Avroman Parchments
- ◆ Monnaies de fouilles et histoire grecque: l'exemple de Thasos
- ◆ The Function of a Chlorite Hand-Bag of the Halil Rud Civilization as Inferred from Its Wear Traces
- ◆ Archeologie et numismatique en Albanie: remarques sur l'activité monétaire au IV-II siècle
- ◆ Epigraphie et numismatique: quelques remarques sur les noms de monnaies dans les inscriptions grecques archaïques